

مقاله‌نامه امام رضا (ع)

■ فاطمه بازوکی^۱

دانشجوی کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی

■ محمد زره‌ساز^۲

کارشناس ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی

■ مهاجرزاده، طاهره با همکاری گروه مطبوعات امور اسناد و مطبوعات. مقاله‌نامه امام رضا (ع). مشهد: سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ۱۳۸۷. ج ۲.
شماره: (ج ۱) ۷-۴۳-۶۴۲۹-۹۶۶-۹۷۸ (ج ۲) ۴-۴۴-۶۴۲۹-۹۶۶-۹۷۸

معرفی اجمالی

کتاب مقاله‌نامه امام رضا (ع) در اواخر سال ۱۳۸۷ منتشر شده است. جلد اول کتاب شامل فهرست مقالات درباره امام رضا (ع) است که تنظیم آن به صورت موضوعی است. این مجلد دارای تقسیم‌بندی موضوعی متنوعی چون زندگی‌نامه امام رضا، فضائل و مناقب، فرمایش‌ها، کرامات، آثار منسوب، امام رضا در آئینه ادبیات، امام رضا در آئینه هنر و جنبه‌های متفرقه است. جلد دوم شامل فهرست مقالات با تقسیم‌بندی موضوعی درباره حرم مطهر و زیارت امام رضا (ع) است. در انتهای این جلد فهرست منابع و مأخذ، گزیده اخبار، عناوین نشریات ادواری و نمایه نام پدیدآورندگان آمده است. کتاب شامل دو فهرست مندرجات مختصر و مفصل است.

مقدمه

آرشیو مطبوعات سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی یکی از غنی‌ترین آرشیوهای مطبوعاتی کشور است که به دلیل غنا و قداست خود از دیرباز مورد توجه اهالی اندیشه و فرهنگ بوده است. در سخنان ناشر این اثر چنین می‌خوانیم: «تعلق این گنجینه به آستان مقدس و ملکوتی حضرت عالم آل محمد (علیهم السلام) موجب شد پژوهشگران سازمان طرحی با عنوان مقاله‌نامه‌ای براساس منابع سازمان، درباره شخصیت عظیم آسمانی حضرت شمس الشمس (علیه السلام) تدوین و اجرا نمایند که حاصل آن اینک به حول و قوه الهی در اختیار پژوهندگان قرار گرفته است» (ص ۱۳).

همان‌طور که در مقدمه اثر نیز آمده است، به‌رغم انتشار مقالات بسیار درباره شخصیت و زندگی امام رضا (ع)، هنوز فهرست جامعی از آنها برای استفاده محققان و پژوهشگران تدوین نشده بود. انتشار این اثر در حقیقت نخستین گام در این زمینه است. انجام این پروژه از اواسط

سال ۱۳۸۰ آغاز شده و در اواخر سال ۱۳۸۷ به اتمام رسیده است. برای انجام پروژه «مقاله‌نامه امام رضا (ع)» مراحل مختلفی طی شده که طبق آنچه در مقدمه کتاب آمده، این مراحل عبارتند از: بررسی تمام فهرست مقالات عمومی و تخصصی، نمایه‌های چاپی نشریات، بانک‌های اطلاعاتی و فهرست‌های الکترونیکی موجود به‌منظور آگاهی از شیوه‌های مختلف تهیه مقاله‌نامه‌ها، همچنین گردآوری اولیه اطلاعات و شناسایی نشریاتی که در این حوزه به بررسی بیشتری نیاز دارند. در مجموع بیش از سیصد جلد از این فهرست‌ها از جمله فهرست مقالات ایرج افشار، فهرست مقالات فرهنگی در مطبوعات، مجله نمایه، چکیده‌نامه مقالات خراسان، فهرست مقالات درس‌هایی از مکتب اسلام و ... در این مراحل مورد بررسی قرار گرفت. (ص ۱۶)

– مطالعه منابع مرتبط با زندگی امام رضا (ع)؛

– مشاوره با استادان و کسب اطلاعات و راهنمایی‌های لازم در

ابتدای کار؛

– تهیه شیوه‌نامه و تنظیم روش کار یکسان؛

– تهیه سال‌شمار ولادت و شهادت امام رضا (ع) برابر با تاریخ

شمسی براساس سال‌نامه‌های موجود در آرشیو و با هدف افزایش

ضریب دقت در دست‌یابی به مقالاتی که در نشریات گوناگون به‌ویژه

در روزهای خاص ولادت و شهادت آن حضرت منتشر شده است. این

سال‌شمار شامل ۱۰۸ سال (۱۲۷۵-۱۳۸۲ ش.م) می‌باشد؛

– تأکید بر شناسایی نشریات در موضوع اسلام و بررسی موجودی

آنها در آرشیو گروه مطبوعات؛

– بررسی فهرست نشریات استفاده‌شده در مقاله‌نامه امام

علی (ع)؛

– بررسی ویژه نشریات خراسان موجود در آرشیو مطبوعات؛

– مطالعه نشریات و شناسایی مقالات و مطالب مرتبط؛

روش تنظیم این مقاله‌نامه
موضوعی است. بدین ترتیب که
مطالب، ذیل یک موضوع اصلی
(سرفصل) و توصیفگر (عبارتی)
که به‌عنوان موضوع انتخاب
شده است) براساس ترتیب
الفبایی عنوان مقاله قرار گرفته و
مآخذشناسی هر مقاله، در کنار
آن ارائه شده است

- استخراج اطلاعات کتاب‌شناختی مطالب و تهیه کاربرگه برای آنها؛

- بررسی و طبقه‌بندی موضوعی مقالات؛
- برقراری ارتباط با ناشران و پی‌گیری شماره‌های کسری (با بررسی انواع فهرست‌ها و...)
- جمع‌آوری نظرات و پیشنهادهای استادان و کارشناسان؛
- حروف‌چینی، روخوانی، بازنگری و اصلاح اطلاعات؛
- تفکیک اخبار از سایر مطالب و ارائه برخی از مهم‌ترین آنها به‌صورت پیوست؛
- تهیه نمایه پدیدآورندگان (نویسندگان و مترجمان)؛
- تهیه فهرست نشریات ادواری بررسی‌شده به‌ترتیب الفبا.

گستره مقاله‌نامه

همان‌گونه که پیش از این نیز ذکر شد، در این مجموعه، مطالب درج‌شده در نشریات ادواری (اعم از مقاله، گزارش‌ها، اشعار و متون ادبی) درباره امام رضا(ع) و حرم مطهر معرفی شده است. این فهرست حاوی اطلاعات کتاب‌شناختی مطالب و مقالات فارسی (به‌استثنای پنج جلد مجموعه آثار کنگره جهانی امام رضا(ع) به زبان عربی) است. در تدوین این مقاله‌نامه تمام نشریات موردنظر بررسی شده که نتیجه نهایی آن شناسایی و بازبایی بیش از هفت‌هزار مطلب از ۹۲۵ عنوان نشریه، شامل ۲۴۵ هزار شماره روزنامه، مجله و سالنامه است. در این میان نشریاتی که دارای سابقه طولانی در انتشار هستند، نیز از این قاعده مستثنی نبوده و تمام شماره‌های موجود آنها بررسی شده است.

محدوده زمانی نشریات بررسی‌شده، سال‌های ۱۲۲۹ تا پایان ۱۳۸۲ ش./ ۱۲۶۷ - ۱۴۲۴ ق. را دربرمی‌گیرد. با این توضیح که

از میان نشریات دوره قاجار منابعی که از نظر فیزیکی قابل بررسی یا دارای نسخه تجدید چاپ، نمایه و فهرست مندرجات بوده، بررسی شده است.

مطالب با توجه به عنوان و موضوع مقاله، در ده موضوع اصلی و نود زیرمجموعه، طبقه‌بندی شد. از آنجاکه برخی از اخبار دارای اطلاعات سودمندی است، گزیده‌ای از آنها نیز به‌صورت پیوست در انتهای کتاب ارائه شده است.

شیوه تنظیم

روش تنظیم این مقاله‌نامه موضوعی است. بدین ترتیب که مطالب، ذیل یک موضوع اصلی (سرفصل) و توصیفگر (عبارتی) که به‌عنوان موضوع انتخاب شده است) براساس ترتیب الفبایی عنوان مقاله قرار گرفته و مآخذشناسی هر مقاله، در کنار آن ارائه شده است. موضوع انتخاب شده بیشتر نشان‌دهنده موضوع غالب در مقاله است. البته برخی از مطالب به‌دلیل تناسب با بیش از یک موضوع تکرار شده است.

مشخصات و اطلاعات هر مقاله بدین ترتیب است: شماره بازبایی؛ نام خانوادگی و نام مولف؛ عنوان مقاله؛ نام مترجم (در صورتی که در نشریه ذکر شده باشد)؛ نام نشریه؛ سال یا دوره نشریه با حرف اختصاری «س»؛ شماره نشریه با حرف اختصاری «ش»؛ روز، ماه یا

این اثر اولین مقاله‌نامه‌ای است که به طور اختصاصی درباره امام هشتم به صورت جامع و گسترده تهیه شده و پس از مقاله‌نامه امام علی (ع)، دومین کار جامع درباره ائمه اطهار (ع) می‌باشد که ناشر منتشر کرده است

مقالاتی که در چند جا ارائه و چاپ شده، با علامت خاصی در هر مدخل مشخص گردیده‌اند که خواننده را برای ردیابی مقالات تکراری و بدیع کمک می‌کند

این ویژگی بسیار ارزشمند در کنار دقت و نظارت و بازبینی‌های چندین‌باره کار، اثری قوی و جامع و مانع را پدید آورده است.

۵. اطلاعات افزوده‌ای که هر مدخل دارد، بسیار جامع و کامل است. اطلاعاتی که در هر مدخل آمده، با نشانگرهایی که در مقدمه اثر هر یک از آنها توضیح داده شده است، اطلاعاتی را به‌طور موجز در اختیار کاربر قرار می‌دهد.

۶. مقالاتی که در چند جا ارائه و چاپ شده، با علامت خاصی در هر مدخل مشخص گردیده‌اند که خواننده را برای ردیابی مقالات تکراری و بدیع کمک می‌کند.

۷. نمایه‌های مختلف (نام پدیدآورندگان و عنوان نشریات ادواری) نیز از ویژگی‌های قابل توجه اثر است که حداکثر دسترس‌پذیری مقالات مختلف را از طرق مختلف امکان‌پذیر می‌نماید.

۸. از آنجاکه دسترسی به پیشینه پژوهش و آثار تهیه‌شده درباره یک موضوع (به‌ویژه در منابع فارسی) همیشه یکی از دغدغه‌ها و معضلات پژوهشگران است، این اثر می‌تواند برای اجرای پژوهش‌های بیشتر و گسترده‌تر درباره موضوع امام رضا (ع) کمک کند. این مجموعه نه تنها نمایانگر پژوهش‌های صورت گرفته درباره شخصیت وجودی حضرت امام رضا (ع) می‌باشد، بلکه می‌تواند ایده‌های جدیدی را نیز برای اجرای پژوهش‌های جدیدتر به ذهن متخصصان و پژوهشگران متبادر سازد.

فصل و تاریخ انتشار نشریه (داخل پرانتز)؛ شماره صفحه یا صفحاتی که حاوی مقاله است با حرف اختصاری «ص»؛ علامت * نشانگر تکرار یک مقاله در شماره‌های مختلف یک نشریه یا در چند نشریه متفاوت است.

نقاط قوت اثر

این اثر دارای نقاط قوت بسیاری است که در ذیل فهرست‌وار به برخی از آنها اشاره می‌شود.

۱. این اثر اولین مقاله‌نامه‌ای است که به‌طور اختصاصی درباره امام هشتم به‌صورت جامع و گسترده تهیه شده و پس از مقاله‌نامه امام علی (ع)، دومین کار جامع درباره ائمه اطهار (ع) می‌باشد که ناشر منتشر کرده است.

۲. این اثر در مقایسه با مقاله‌نامه‌های مشابه با دقت خاصی تهیه و تدوین شده است و از این جهت امتیاز بالایی دارد. این مسئله با توجه به جامعیت مجموعه نشریات آستان قدس رضوی، ارزش دوچندانی می‌یابد.

۹. امروزه استفاده از محمل‌های نوین اطلاعاتی می‌تواند به دسترس‌پذیرتر کردن اطلاعات کمک کند. الکترونیکی کردن اطلاعات کتاب و تهیه پایگاه پیوسته و غیرپیوسته (سی دی) می‌تواند امکانات مختلفی از جمله جست‌وجو و بازیابی را پیش‌روی کاربران قرار دهد و از این طریق منشأ اثرات ارزشمند دیگری در این حوزه باشد. خوشبختانه پایگاه مستقلی در نرم‌افزار سیمرغ برای این اثر طراحی و به اجرا گذاشته شده است که محققان می‌توانند از طریق سایت سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی و قسمت جست‌وجوی منابع، اطلاعات کتاب‌شناختی مقالات موردنظر خود را با جست‌وجوی موضوعات مرتبط به امام رضا (ع) بازیابی کنند.

نقاط ضعف اثر و چالش‌ها

همان‌طور که ذکر شد، مقاله‌نامه امام رضا (ع) از بهترین و جامع‌ترین مقاله‌نامه‌های تخصصی است که با ویژگی‌های ارزشمندی که دارد از جمله ماندگارترین آثار مرجع برای استفاده محققان است. نقاط ضعف و چالش‌هایی که عنوان می‌شود به‌هیچ‌عنوان از ارزش‌های والای این آن نمی‌کاهد و تنها برای اصلاح در ویرایش‌های بعدی اثر و تهیه سایر آثار مشابه، ذکر می‌شود.

۳. گستره مقاله‌نامه، همان‌طور که در بخش قبل توضیح داده شد، گسترده و جامع است و اطلاعات مقالات از منابع مختلف عصر قدیم و جدید در قالب محمل‌های مختلف اطلاعاتی نمایه و فهرست شده است.

۴. این اثر نتیجه یک کار گروهی منسجم، قوی و مدون است. چنانکه در مقدمه اثر آمده است، تعداد زیادی از فارغ‌التحصیلان علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی تحت رهبری سرپرست کار، طی چندین سال به تدوین کار پرداخته و با تلاش شبانه‌روزی کار را به انجام رسانده‌اند.

یک مقاله که به چندین موضوع پرداخته است، در فهرست موضوعی اثر، زیرموضوعات مختلف تکرار شده‌اند که این امر موجب افزایش حجم کتاب و تکراری بودن بخشی از مطالب شده است.

تقسیم‌بندی موضوعی این کتاب به صورت از پیش تعیین شده و پیش‌هم‌آرا انجام شده است که این مسئله سبب شده است که برخی از محدودیت‌ها و اشکالات در تقسیم‌بندی و جست‌وجو درباره موضوعات فرعی‌تر و ریزتر و همچنین ترکیب موضوعات و جست‌وجوهای ترکیبی پدید بیاید.

عرضه این اثر در سطح ملی و بین‌المللی ارائه دهیم: - تهیه پایگاه اطلاعاتی و نرم‌افزاری تمام‌متن از مقالات نمایه‌شده در این اثر که به‌طور طبیعی این امر نیازمند سرمایه‌گذاری و اجرای طرح جداگانه‌ای است که اجرای آن می‌تواند بسیار ارزنده و سودمند باشد.

- مقالات و مطالب غیرفارسی درباره امام رضا(ع) شناسایی، بررسی و به این اثر افزوده شود.

- با توجه به عظمت و گستردگی تشکیلات، نهادها، سازمان‌ها و مؤسسات، خدمات و فعالیت‌های آستان قدس رضوی جا دارد، پژوهشی جامع برای تهیه «مقاله‌نامه آستان قدس رضوی و مؤسسات وابسته به آن» به‌صورت جداگانه اجرا شود.

- پی‌گیری و تداوم انتشار و روزآمدسازی منابع از مهم‌ترین موارد مطرح در انتشار آثار مرجع است. پی‌گیری و انتشار ویرایش‌های بعدی این اثر که می‌تواند شامل فهرست مقاله‌های منتشرشده درباره امام رضا(ع) بعد از سال ۱۳۸۲ باشد، موجب پویایی و جامعیت هرچه بیشتر آن خواهد شد. جا دارد به این نکته مهم اشاره کنیم که متأسفانه انتشار منظم اغلب آثار مرجع فارسی بنا به مشکلات بسیار زیاد موجود به‌سختی صورت می‌گیرد. امیدواریم که با رفع مشکلات احتمالی در آینده‌ای بسیار نزدیک شاهد انتشار ویرایش دوم این کتاب باشیم.

پی‌نوشت‌ها:

1. pazooki.f@gmail.com
2. mzerehsaz@gmail.com

۱. مطالبی که مشخصات آنها در کتاب آمده است، بدون مرزبندی در سطح کیفی آنهاست. به‌عبارت دیگر مطالب دسته‌بندی نشده و مطالب عمومی از مقالات علمی و تخصصی به‌طور مشخص تفکیک نشده‌اند. اگرچه در پیوست گزیده اخبار مربوط به‌طور مجزا آمده است، هنوز در متن اثر با مطالبی مواجه می‌شویم که گاهی روزنامه‌ای و کوتاه بوده و جنبه عمومی دارند. بهتر بود تا مطالب از نظر سطح کیفی با تعریف علامت‌هایی یا با شیوه دیگر دسته‌بندی می‌شدند تا خواننده سطح کیفی این مطالب را بدون مراجعه به اصل اثر دریابد.

۲. پوشش زبانی مطالب کتاب، تنها شامل منابع فارسی زبان است. اگرچه پرداختن به منابع غیرفارسی کاری عظیم و زمان‌بر و شاید مستلزم طرح پژوهشی دیگری است، جا دارد برای جامعیت هرچه بیشتر، در ویرایش‌های بعدی منابع غیرفارسی (عربی، انگلیسی، اردو و ...) نیز بررسی و فهرست مقالات مرتبط آنها به این اثر افزوده شود.

۳. یک مقاله که به چندین موضوع پرداخته است، در فهرست موضوعی اثر، زیرموضوعات مختلف تکرار شده‌اند که این امر موجب افزایش حجم کتاب و تکراری بودن بخشی از مطالب شده است.

۴. تقسیم‌بندی موضوعی این کتاب به‌صورت از پیش تعیین شده و پیش‌هم‌آرا انجام شده است که این مسئله سبب شده است که برخی از محدودیت‌ها و اشکالات در تقسیم‌بندی و جست‌وجو درباره موضوعات فرعی‌تر و ریزتر و همچنین ترکیب موضوعات و جست‌وجوهای ترکیبی پدید بیاید.

۵. نام پدیدآورندگان در این اثر اغلب مستند نشده است. اگرچه سعی شده که اسامی مختلف یک نفر زیر یک نام به‌صورت یکدست ارائه شود، مستندسازی به‌طور کامل صورت نپذیرفته است. برای مثال نام حافظ به همین صورت در نمایه پدیدآورندگان آمده است، در صورتی که در فهرست مستند اسامی مشاهیر و مؤلفان، نام حافظ به‌صورت حافظ، شمس‌الدین محمد، - ۷۹۲ ق. درج شده است. شاید بهتر بود که برای مستندکردن نام و عنوان تمام مؤلفان و تنالگان‌ها از منابع مستندسازی موجود مانند فهرست مستند اسامی مشاهیر و مؤلفان استفاده می‌شد.

۶. شمارگان کم این اثر یعنی پانصد نسخه هم از نکات جالب‌توجه است. با توجه به اهمیت و جایگاه این منبع باارزش و تقاضاهای بسیار برای دریافت این اثر مرجع از سوی محققان و کتابخانه‌های مختلف کشور، به‌نظر می‌رسد که این تعداد بسیار اندک و نامناسب است.

پیشنهادها

در پایان جا دارد که چند پیشنهاد خود را برای تقویت و بهتر شدن